

Ks. STANISŁAW PIECH (Kraków)

SZEŚĆ WIEKÓW WYDZIAŁU TEOLOGICZNEGO W KRAKOWIE

Papież Bonifacy IX bullą *Eximiae devotionis affectus* z dnia 11 stycznia 1397 r. powołał do życia Wydział Teologii w Uniwersytecie Krakowskim założonym w 1364 r. przez króla Kazimierza Wielkiego. Papież przychylił się do próśb króla Władysława Jagiełły i jego małżonki św. Jadwigi, królowej Polski o utworzenie fakultetu teologii w Studium Generale w Krakowie. *Przeto do tych próśb się skłaniając – pisał Bonifacy IX – powagą apostolską niniejszym pismem postanawiamy i zarządzamy, ażeby w tymże mieście odtąd w przyszłości po wieczne czasy był i mógł być wydział teologiczny. [...] Niemniej, jako wyraz szczególnej łaski, pozwalamy, ażeby studenci i kierujący, jacy w danym czasie będą na teologii, oraz ci, którzy uzyskają stopnie bakałarza, licencjata i doktora, cieszyli się i korzystali z wszelkich przywilejów i uprawnień, z jakich korzystają studenci i kierownicy oraz zdobywający podobne stopnie w Paryżu*¹.

Św. Jadwiga przywiązywała dużą wagę do odpowiednio wysokiego poziomu intelektualnego i moralnego duchowieństwa. Szczególnie zależało jej na utworzeniu w stolicy królestwa Wydziału Teologii, który by kształcił i wychowywał kadry duchowieństwa dla wielkiego dzieła ewangelizacji nowo nawróconej Litwy a także dalszej chrystianizacji Polski i Rusi. Organizację naukową fakultetu, z polecenia królowej, przygotowywał przynajmniej od 1396 r. Jan Isner pod kierunkiem swego mistrza, Mateusza z Krakowa, wybitnego teologa, późniejszego biskupa Wormacji. W dziele tym pomagali profesorowie Uniwersytetu Praskiego i polscy dygnitarze z biskupem krakowskim Piotrem Wyaszem na czele. Św. Jadwigę Bóg *postawił w pośrodku ludów i narodów – mówił papież Jan Paweł II w bazylice katedralnej na Wawelu w Krakowie w 1987 r. Powołał [...] ją, aby ogarnęła swym sercem ich losy, ich dążenia, ich zmagania [...] aby odgadła Boże zamiary w stosunku do Polski, do Litwy, do ziem ruskich*². Młoda dwudziestopięcio-

¹ *Codex diplomaticus Universitatis Studii Generalis Cracoviensis*, pars 1, Cracoviae 1870, s. 25.

² Jan Paweł II, *Do końca ich umiłował. Trzecia wizyta duszpasterska w Polsce 8–14 czerwca 1987 roku*, Città del Vaticano 1987, s. 101.

letnia Jadwiga, po śmierci swojej trzytygodniowej córeczki Elżbiety Bonifacji, przeczuwając własną śmierć, wszystkie swoje kosztowności zapisała na odnowienie Uniwersytetu Krakowskiego, który jakby posagiem obdarowała, stwarzając mu podstawy materialne. Posag ten nie był wcale mały. Wartał około 3000 grzywien. Jeśli w owym czasie kamienicę krakowską szacowano na około 600 grzywien, to za pieniądze otrzymane ze sprzedaży kosztowności Jadwigi można było kupić dwa lub trzy domy, a resztę przeznaczyć na ich przystosowanie do potrzeb uniwersytetu³. Dar królowej spowodował, że za rok po jej śmierci 26 lipca 1400 r. król Władysław Jagiełło wystawił akt odnowienia Uniwersytetu Krakowskiego. Aktem tym został oficjalnie otwarty nowy rok akademicki. Fakultet teologiczny zajął pierwsze miejsce w hierarchii uniwersyteckiej i miał służyć wspomnianemu dziełu ewangelizacji rozległych ziem litewsko-ruskich.

W BLASKACH ZŁOTEGO WIEKU

Początkowo krakowski Wydział Teologii pozostawał pod wpływem Wydziału Teologicznego Uniwersytetu w Pradze. Najwyższym jednak autorytetem dla wszystkich teologów tamtego okresu była paryska Sorbona, na wzór której Wydział krakowski z woli św. Jadwigi, jej męża Władysława Jagiełły i papieża Bonifacego IX został utworzony. W wykładach Pisma Św. i teologii dogmatycznej przez długi czas odwoływano się do wzorów paryskich. Talenty naukowe i usilna praca przy wszechstronnym poparciu władz państwowych i kościelnych od razu postawiły młody fakultet mocno na nogach. Pierwsze sto lat było *złotym wiekiem* w jego rozwoju. Fakultet szybko zdobył sobie sławę nie tylko w Polsce ale także w całej Europie, głównie dzięki wystąpieniom na soborach w Konstancji i Bazylei. Sława teologów krakowskich szczególnie szeroko rozprzestrzeniła się w Europie w okresie soboru bazylejskiego. Był to czas gorszącego rozdwójenia w Kościele zwanego *wielką schizmą zachodnią*. Wielu czołowych teologów krakowskich w gorącym pragnieniu przywrócenia jedności i odrodzenia religijnego broniło nauki o wyższości soboru powszechnego nad papieżem, zwanej koncyliaryzmem. Choć nauka ta została później potępiona przez Kościół, to jednak wysokim poziomem naukowym reprezentowanej przez nich refleksji teologicznej i gorliwością w sprawie reformy Kościoła zyskała sobie powszechne uznanie uniwersytetów europejskich.

Głośnym teologiem tego okresu był Jakub z Paradyża (1380–1464), chluba krakowskiego *Studium Generale* jeden z najwybitniejszych teologów europejskich u schyłku średniowiecza. Wśród teologów

³ B. Przybyszewski, *Błogosławiona Jadwiga Królowa*, Kraków 1996, s. 105.

krakowskich – zwolenników koncyliaryzmu – zajmował stanowisko najbardziej skrajne, głosząc, że tylko sobór powszechny ma najwyższą władzę w Kościele. Władzę papieża ograniczał jedynie do spraw administracyjnych. Benedykt Hesse (ok. 1389–1456) napisał w duchu tomistycznym imponujących rozmiarów *Commentum in Evangelium S. Mathaei* (rkps Biblioteki Jagiellońskiej 1364, 1365, 1366, 1368). Z jego komentarzy do *Quatuor libri Sententiarum* Piotra Lombarda (rkps Bibl. Jag. 1518, 1519, 1531, 2091) korzystano w wykładach na Wydziale Teologicznym nie tylko w XV w., lecz także przez prawie cały XVI w. Ten wybitny i wpływowy profesor był żarliwym koncyliarystą. Występował także jako polemista z husytyzmem. Wybitnymi profesorami tego okresu byli również Jan Dąbrówka (1400–1472), którego wielokrotnie przepisywany komentarz do *Quatuor libri sententiarum* P. Lombarda długo był używany jako podręcznik uniwersytecki, Franciszek z Brzegu Krzysowic (ok. 1370–1432), Maciej z Łabiszyna (ok. 1400–ok. 1452), Paweł z Pyskowic (ok. 1394–1470), Maciej ze Saspowa (ok. 1408–1473) i Jan ze Słupczy (1403–1488), autorzy wielu dzieł filozoficznych i teologicznych. Krakowscy teologowie uniwersyteccy *złotego wieku* wynieśli polską teologię do poziomu europejskiego. Stali mocno na straży wiary katolickiej. Skutecznie przeciwstawili się błędom teologicznym Johna Wiklifa i nowatorstwu religijnemu Jana Husa. *Wykorzeniają oni usilnie i skutecznie głogi i kąkole, wszystkie występki i herezje* – stwierdzał w 1427 r. kard. Zbigniew Oleśnicki (1389–1455), od 1423 r. biskup krakowski⁴. Obronili przed zalewem husytyzmu, a później protestantyzmu nie tylko kadrę nauczycielską i młodzież studiującą, ale także ludność rozległych ziem państwa polskiego⁵.

W atmosferze pobożności i rzetelnej nauki w wierności Kościołowi katolickiemu wielu profesorów i studentów osiągnęło wyżyny ludzkiej doskonałości. Dziełem zaś ich życia i trudu był swoisty klimat królewskiego miasta w XV wieku zwanym *felix saeculum Cracoviae*, który wydał świątobliwych profesorów i studentów. Chlubą Uniwersytetu Krakowskiego pozostał św. Jan Kanty (1390–1473), profesor teologii, znany ze swej pobożności, dobrego serca dla młodzieży i miłosierdzia dla ubogich, którego kult zaczął się szerzyć zaraz po śmierci⁶. Świętością życia odznaczał się sługa Boży Izajasz Boner, augustianin z klasztoru św. Katarzyny, profesor uniwersytecki, a także studenci błogosławieni Stanisław Kazimierczyk, kanonik regularny laterański,

⁴ *Codex diplomaticus...*, pars 1, s. 159.

⁵ Okres ten szeroko omówił Mieczysław Markowski w swoim dziele: *Dzieje Wydziału Teologii Uniwersytetu Krakowskiego w latach 1397–1525*, Kraków 1996.

⁶ Dużo ciekawych informacji o pracy dydaktyczno-naukowej św. Jana Kantego dał Roman Zawadzki w swoim studium: *Spuścizna rękopiśmienna świętego Jana Kantego*, Kraków 1995.

bernardyni Szymon z Lipnicy i Władysław z Gielniowa oraz sługa Boży Michał Giedroyc, zwany błogosławionym, z klasztoru św. Marka.

Na początku XVI w. w literaturze teologicznej zaznaczył się Jan z Oświęcimia (Sacranus, 1443–1527), autor głośnego traktatu *Elucidarius errorum ritus Ruthenici* (ok. 1501), skierowanego przeciw Cerkwi prawosławnej. Był przeciwnikiem unii prawosławia z Kościołem rzymsko-katolickim na zasadzie równości obrządków. Domagał się ponownego chrztu prawosławnych przyjmowanych do Kościoła katolickiego. Sprawa oparła się o Stolicę Apostolską, która wyjaśniła, że nie potrzeba powtarzać chrztu przyjętego w Cerkwi prawosławnej.

W NURCIE REFORMY KATOLICKIEJ

W okresie reformacji profesorowie uniwersytetu, nazywanego Akademią Krakowską, byli zaangażowani w nurcie obrony Kościoła katolickiego. W okresie soboru trydenckiego (1545–1563) z kręgu uniwersyteckiego wychodziły znakomite dzieła zwalczające poglądy protestanckie i neoariańskie. Profesorowie krakowscy w nauczaniu i polemice coraz częściej zaczęli, w duchu humanizmu, odwoływać się do tekstów biblijnych i to w językach oryginalnych. W walce nie wahali się posługiwać językiem ojczystym dotychczas przez teologów katolickich prawie nie używanym. Mateusz z Kościana (Costenus, zm. 1545) w wyjaśnianiu psalmów oraz prorocत्व Izajasza, Jeremiasza i Ezechiela sięgał do oryginału hebrajskiego (rkps Bibl. Jag. 2310, 2046). Dziełko *Examen spirituum et visionum cum parenesi ad agendam poenitentiam* (Cracoviae 1542) poświęcił ważnemu w teologii życia wewnętrznego zagadnieniu rozeznawania duchów. Costenus pozostający pod wpływem humanizmu, dużo korzystał z dzieł Ojców Kościoła, pisarzy starochrześcijańskich i z pism klasyków greckich i rzymskich. W 1553 r. ukazał się w Krakowie *Scopus biblicus Veteris et Novi Testamenti...* pióra Wojciecha Nowopolczyka (ok. 1504–1559), znanego także jako Novicampianus, Nowopolski. Dziełko to, napisane przystępną łaciną, dające bardzo przejrzysty wykład podstawowych dogmatów i zasad życia chrześcijańskiego, przy zastosowaniu nowoczesnej metody biblijnej, spotkało się z szerokim przyjęciem, o czym świadczyło sześć wydań zagranicznych. W 1559 r. ukazało się inne dzieło kontrowersyjne Nowopolczyka: *Apologia... pro catholica fide et doctrina de veritate Corporis Christi Jesu in Eucharistia de caeterisque sacramentis*, pozostające pod wyraźnym wpływem monumentalnego dzieła kard. Stanisława Hozjusza – *Confessio catholicae fidei christiana* (Moguntiae 1557), które było w XVI wieku wzorem niemal dla wszystkich polemistów walczących z protestantyzmem i częściowo z ruchami neoariańskimi. Nowopolczyk omówił w swoim dziele prawie wszystkie zagadnienia będące przedmiotem polemiki pomiędzy kato-

likami a protestantami. Współcześni uważali go za jednego z najwybitniejszych teologów uniwersyteckich. Dzięki swym dziełom wielokrotnie wydawanym w Antwerpii, Kolonii i Lyonie był szeroko znany za granicą. Antoni z Napachania (1494–1561), profesor Wydziału Teologicznego, wydał *Enchiridion, to jest książki ręczne o nauce chrześcijańskiej, czego się chrześcijański człowiek dźieraćć ma czasu różności wiary* (Kraków 1558), humanistyczny wykład podstawowych prawd wiary atakowanych przez protestantów. Profesor Pisma św. Jan Leopolda „młodszy” (Kasprowicz, ok. 1523–1572) wszedł na trwałe do historii polskiego piśmiennictwa przez zredagowanie i wydanie w 1561 r. pierwszego w Polsce pełnego katolickiego przekładu Pisma Św. znanego jako *Biblia Leopolda* (Kraków 1561). Jakub Górski (1525–1585), będąc profesorem prawa, usprawiedliwiał swoje piśmiennictwo teologiczne przeświadczeniem, że w czasie pożaru wszyscy są wezwani do ratowania gmachu Kościoła. W swoim dziele *Praelectio-num Plocensium* po pozytywnym przedstawieniu nauki katolickiej odpowiedział na zarzuty innowierców. Do tez potępiających błędnowierców dołączył orzeczenia soboru trydenckiego. Dzieło zostało napisane w pięciu księgach, z których w latach 1572–1583 dwie wydano w Krakowie i trzy w Kolonii.

Z kręgów uniwersyteckich wyszedł Stanisław Sokołowski (1537–1593), wybitny teolog, kaznodzieja króla Stefana Batorego. Europejski rozgłos, a wśród protestantów niebywale poruszenie przyniosła mu słynna *Censura Orientalis Ecclesiae* (Cracoviae 1582), w której dokonał krytycznego omówienia korespondencji pomiędzy patriarchą konstantynopolitańskim Jeremiaszem II Tranosem a Uniwersytetem w Tybindze w sprawie proponowanego przez protestantów niemieckich zjednoczenia greckiej Cerkwi prawosławnej z luteranami i odrzucenia przez patriarchę wyznania augsburskiego jako niezgodnego z tradycyjną nauką chrześcijańską. Dzieło wywołało kilkuletnią polemikę i przyniosło Sokołowskiemu niezwykle uznanie w najwyższych kołach katolickich, z papieżem Grzegorzem XIII na czele. Książkę tę pięciokrotnie wznawiano w Ingolstadsie, Dylindze, Kolonii i Paryżu (w tym dwukrotnie w tłumaczeniu niemieckim). Drugim dziełem, które zapewniło mu trwałe miejsce w dziejach teologii, była także skierowana przeciw protestantyzmowi praca *De verae et falsae Ecclesiae discrimine... libri tres* (Cracoviae 1583). W dziele tym nie odbiegającym w swym schemacie od traktatów szkoły hożańskiej przyjął za symbolem nicejskokonstantynopolitańskim cztery znamiona Kościoła. Podkreślał rolę papieża jako biskupa Kościoła powszechnego. W określaniu nieomyślności zbliżał się do tez I soboru watykańskiego. Książka była trzykrotnie wznawiana w Niemczech. W ciągu XVII wieku jego *Partitiones ecclesiasticae* (Cracoviae 1589) były używane w uniwersytecie jako podręcznik kaznodziejstwa.

Wśród profesorów Akademii Krakowskiej XVII w. wyróżniali się Adam z Opatowa i Szymon Makowski, wybitni uczeni na miarę europejską. Adam z Opatowa (1574–1647), znany także jako Opatowski, Opatovius lub Opatowczyk, cieszył się wśród współczesnych sławą wybitnego uczonego. W dwóch obszernych dziełach: *Tractatus de sacramentis in genere et specie* (Cracoviae 1642), *Tractatum theologico-rum ex I p. Doctoris Angelici... pars prima* (Cracoviae 1644), *Tractatum theologico-rum ex 1. 2 et ex 2. 2, Summae D. Thomae... pars secunda* (Cracoviae 1645) zawarł prawie całokształt ówczesnej teologii wykładanej *ad mentem sancti Thomae*. Dzieła te, szczególnie zaś traktat o sakramentach, były obowiązkowymi podręcznikami na Wydziale Teologicznym Akademii Krakowskiej. Adam Opatowski, zmarły *in odore sanctitatis*, był także teologiem życia wewnętrznego i hagiografem.

Szymon Stanisław Makowski (ok. 1612–1683) pozostawił po sobie wiele tomów dzieł z zakresu filozofii, teologii dogmatycznej i moralnej oraz kaznodziejstwa. W jego twórczości polska teologia moralna XVII w. osiągnęła swoje szczyty. Szymon Makowski umiał wypracować własny, pozytywny i głęboko biblijny obraz życia chrześcijańskiego oraz potrafił oryginalnie powiązać go z przyjętą od teologów hiszpańskich metodą nauczania. Wśród jego pism o tematyce teologiczno-moralnej najważniejszym pozostało dzieło *Explanatio decalogi* (Cracoviae 1682). Na czoło zaś jego pism dogmatycznych wybijała się *Theologia christiana* (Cracoviae 1682). Obydwa dzieła były obowiązkowymi podręcznikami dla studentów.

ORGANIZACJA STUDIÓW

Wypracowana w *złotym wieku* struktura studiów teologicznych w Akademii Krakowskiej pozostawała średniowieczna aż do reformy Hugona Kołłątaja w 1780 r. Kandydat na studia teologiczne winien mieć ukończone studia na wydziale sztuk wyzwolonych ze stopniem magistra. *Statuta Theologicae Facultatis Studii Cracoviensis*, opracowane w 1521 r. przez Marcina Biema, zwanego również Marcinem z Olkusza, dopuszczały do studiów teologicznych także filozofów nie posiadających *magisterium in artibus*. Wymagano od nich jednak, aby w ciągu dwóch pierwszych lat studiów teologicznych odbyli dwie dysputy publiczne *absque dispensatione* na fakultecie sztuk wyzwolonych. Student teologii przez dwa pierwsze lata słuchał wykładów Pisma Św. Po ich ukończeniu zostawał bakałarzem-kursorem (*baccalarius-cursor*). Przez dwa następne lata sam pod opieką swojego profesora wykładał Pismo Św. i nadal kontynuował osobiste studium teologiczne. Studiował *Quatuor libri Sententiarum* Piotra Lombarda. Studium to kończyło się egzaminem w formie dysputy, po którym uzyskiwał sto-

pień bakałarza sentencjariusza (*baccalarius-sententiarius*) i przez dwa lata objaśniał cztery księgi Sentencji. Po ukończeniu tych wykładów i egzaminie w formie dysputy student teologii otrzymywał tytuł *licentiam docendi*, czyli zezwolenie na samodzielne nauczanie teologii i włączał go w skład Wydziału Teologii. Droga *pro loco inter doctores sacrae theologiae* stała przed nim otworem. Reforma rektora Mikołaja Dobrocieskiego z roku 1603/1604 wymagała trzech lat studiów *ante primam lauream in theologia* i dwóch *ante licenciaturam*. Reforma Mikołaja Dobrocieskiego jako podstawę wykładów w miejsce *Quatuor libri Sententiarum* Piotra Lombarda wprowadziła *Sumę teologiczną* św. Tomasza z Akwinu. Pismo Święte pozwolono wyjaśniać dopiero doktorom teologii. Skrócono czas licznych dysput.

Do doktoratu mógł być dopuszczony jedynie magister sztuk wyzwolonych, który w ciągu pięciu lat przeszedł cały kurs teologiczny. Długa była droga do stopnia doktora teologii stanowiącego szczyt kariery akademickiej. Doktorat teologii osiągnano zwykle około pięćdziesiątego roku życia. Uzyskanie go nie było bowiem wcale łatwe. Na Wydziale Teologii Akademii Krakowskiej, podobnie jak na tym samym fakultecie w Paryżu, obowiązywały pod tym względem surowe wymagania. Długotrwały tok studiów i wspomniane wyżej zbyt wysokie wymagania stawiane kandydatom spowodowały, że większość późniejszych profesorów teologii uzyskiwała stopień doktorski za granicą, zwłaszcza w Rzymie, gdzie mogła go osiągnąć znacznie szybciej i łatwiej. Znane profesorom krakowskim studia teologiczne w Padwie, Bolonii i Rzymie promowały dwie kategorie doktorów. Pierwszą stanowili ci, którzy uzyskiwali *ius collegii*, czyli zostawali członkami uniwersyteckiego zespołu nauczycielskiego. Druga zaś obejmowała tzw. *extranei*, którzy otrzymywali tytuł bez jakichkolwiek uprawnień do nauczania w uniwersytecie. Rzymski uniwersytet Sapienza dla ekstraneów praktykował taryfę ulgową. Nie wymagał uczęszczania na wykłady. Wystarczyło złożyć wymagane egzaminy i odbyć dysputę. Podobne zjawisko miało zresztą miejsce w całej Europie. Wydział krakowski żywił uzasadnione opory w stosunku do tych *łatwiejszych* promocji. *Doctores romani* dopiero po długim okresie oczekiwania, trwającym nieraz nawet 25 lat, uzyskiwali pozwolenie na odbycie dysputy i inkorporację do fakultetu. Dopiero około 1690 r., wzorem uniwersytetów zachodnioeuropejskich, zwłaszcza włoskich, złagodzone dotychczasowe rygorystyczne przepisy, zwłaszcza dla kandydatów nie liczących na karierę profesorską. Krótszą drogą, bez znużającego przechodzenia całego kursu, dopuszczano do promocji doktorskich, nie dających prawa inkorporacji do kolegium profesorskiego, wielu członków kapituł katedralnych i innych ambitnych duchownych. Ułatwienia te na szeroką skalę praktykowano dopiero w XVII w., kiedy od doktorantów wymagano jedynie dysputy.

Akademia ze szczególną predylekcją przyłgnęła do nauki św. Tomasza z Akwinu i opierała się na niej do końca XVIII wieku. Pod wpływem dzieł Melchiora Cano, sławnego teologa dominikańskiego, i jezuickiej *ratio studiorum* można było już na początku XVII w. zauważyć w nauczaniu krakowskich teologów akademickich podział na teologię scholastyczną i pozytywną. W praktyce wykład teologii scholastycznej, przez którą rozumiano wyjaśnianie *Sumy teologicznej* św. Tomasza z Akwinu, obejmował zagadnienia dogmatyczne i moralne przeplatane niekiedy polemiką z innowiercami. W zakres teologii pozytywnej wchodziły studium Pisma Św. i Tradycji, także połączone z polemiką z przeciwnymi poglądami.

Dydaktykę wydatnie ułatwiały kodyfikacja dogmatów na soborze trydenckim i przyjęcie *Sumy teologicznej* św. Tomasza jako najlepszej wykładni światopoglądu chrześcijańskiego. W pierwszej połowie XVII w. teologowie akademicy ustępowali jezuitom, bezkonkurencyjnie przewodzącym w literaturze kontrowersyjnej, później jednak poziomy jakby się wyrównały. Różniło ich głównie zgoła odmienne traktowanie naukowej twórczości pisarskiej. Jeśli jezuici czuli się powołani do apostołstwa słowem i piórem, to profesorowie Akademii jako swój zasadniczy obowiązek traktowali przede wszystkim dydaktykę. Nastawienie to znajdowało odzwierciedlenie w ich spuściźnie pisarskiej. Ścisłe naukowy dorobek pisarski nie był konieczny do wspinania się po szczeblach kariery uniwersyteckiej. Wykładowcy awansowali łącząc w sobie równocześnie funkcje nauczyciela i ucznia.

Hugo Kołłątaj z ramienia Komisji Edukacji Narodowej przeprowadził w 1780 r. gruntowną reformę Akademii Krakowskiej, którą przekształcił w Szkołę Główną Koronną. Powołane w niej do życia Kolegium Teologiczno-Kanonistyczne obejmowało zaledwie cztery katedry teologiczne: biblistyki, dogmatyki, teologii moralnej i historii Kościoła oraz dwie katedry prawa kanonicznego. W 1783 r. Kolegium wcielono do Kolegium Moralnego, w ramach którego utworzono Szkołę Teologiczną. Reforma Hugona Kołłątaja niejako zepchnęła Wydział Teologiczny z jego przodującej w strukturze uniwersyteckiej pozycji.

Po trzecim rozbiore Polski w 1795 r. Kraków przeszedł pod panowanie Austrii. Fakultet teologiczny wraz z całą uczelnią przeżywał bardzo ciężki okres swoich dziejów. Częste zmiany polityczne na mapie Europy odbijały się na nim bardzo boleśnie. Na naukach teologicznych cieniem położył się józefinizm. Po ponownym włączeniu Krakowa do monarchii austriackiej w 1846 r. Wydział Teologiczny Uniwersytetu w Krakowie, od 1818 r. zwany Jagiellońskim, spotkał cios najdotkliwszy. Dekretem cesarskim z 1847 r. odebrano mu prawa promocji doktorskich. W tym niezwykle trudnym okresie pojawiła się jednak na wydziale, jako zupełna nowość organizacyjno-dydaktyczna, instytucja docenta prywatnego. W 1867 r. *veniam legendi* z zakresu patrystyki uzyskał ks. Jan Drożdżewicz (1812–1888), późniejszy pro-

fesor patologii, a następnie (od 1872 r.) studium biblijnego Starego Testamentu i języków orientalnych. Instytucja docenta prywatnego, po raz pierwszy wprowadzona w 1816 r. w Uniwersytecie Berlińskim, w Austrii przyjęła się dopiero w 1848 r. W Uniwersytecie Jagiellońskim pierwsza habilitacja odbyła się w 1862 r. na Wydziale Prawa i Administracji (Fryderyk Zoll). Habilitacja stała się wkrótce nieodzownym warunkiem do uzyskania katedry. Także w tym okresie nie brakło w fakultecie profesorów o nieprzeciętnych osiągnięciach naukowych. Nowoczesne na owe czasy *Compendium hermeneuticae generalis Iibrorum Veteris et Novi Foederis usui studiosorum Sacrae Scripturae accommodatum* (t. 1–2, Cracoviae 1817–1821), pióra o. Floriana Kudrewicza OSBM (1766–1834), jednego z najwybitniejszych biblistów polskich 1. poł. XIX w., było powszechnie używane w polskich zakładach teologicznych. Ks. Ignacy Penka (1793–1855) napisał wysoko oceniany, oryginalny podręcznik *Praelectiones ex theologia dogmatica* (t. 1–4, Cracoviae 1844–1845), w którym głęboko erudycyjny wykład nauki wiary w szerokim kontekście teologii moralnej, historii dogmatów, patrystyki i dziejów Kościoła przeważał nad polemiką z poglądami przeciwnymi. Ks. Leon Laurysiewicz (1798–1854), profesor teologii pastoralnej, jako zupełną nowość wykładał na Wydziale Teologicznym sztukę kształcenia głuchoniemych.

„DRUGA WIOSNA” STAREGO FAKULTETU

Reorganizacja wydziału przeprowadzona w 1880 r. miała dla niego znaczenie przełomowe; przywracając mu pełne prawa akademickie i zwiększając liczbę katedr zapoczątkowała okres wyteżonej odbudowy dawnego jego znaczenia dla kultury polskiej, jakim cieszył się w wiekach XV–XVI. W latach 1880–1939 fakultet przeżywał w swoim rozwoju jakby *drugą wiosną*, porównywalną z jego *złotym XV wiekiem*⁷

Po ogłoszeniu w 1879 r. encykliki *Aeterni Patris* papieża Leona XIII odradzająca się scholastyka otrzymała potężny impuls do swego rozwoju. Na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego już w 1880 r. wprowadzono wykłady filozofii neotomistycznej, których podjął się ks. Zygmunt Golian (1824–1885), jeden z pierwszych polskich neoscholastyków. W 1882 r. powstała na wydziale pierwsza w monarchii austro-węgierskiej katedra filozofii chrześcijańskiej, którą powierzono ks. Stefanowi Pawlickiemu CR (1839–1916), erudycie o europejskiej skali zainteresowań, filozofowi i apologecie. Od

⁷ Wiele szczegółowych informacji o drugiej wiosnie fakultetu podaje Stanisław Piech w swej monografii: *Dzieje Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1880–1939*, Kraków 1995.

1883 r. był także profesorem teologii fundamentalnej. W dziełach: *O początkach chrześcijaństwa* (Kraków 1884), *Żywot i dzieła Ernesta Renana* (Kraków 1896; wyd. 3: Warszawa 1905), przeprowadził wnikliwą krytykę racjonalistycznych prób rozwiązania problemu genezy chrześcijaństwa i omówił kluczowe dla apologetyki katolickiej zagadnienia autentyczności i wiarygodności Ewangelii, naukę o cudzie weryfikującą boskość Chrystusowego posłannictwa oraz prymat św. Piotra. Ważnym dorobkiem ks. Franciszka Gabryła (1866–1914) były wydane w Krakowie podręczniki uniwersyteckie: *Logika formalna* (1899), *Noetyka* (1900), *Metafizyka ogólna, czyli nauka o bycie* (1903), *Psychologia* (1906), *Filozofia przyrody* (1910), i *Logika ogólna* (1912). Przedstawił w nich niemal cały system filozofii neoscholastycznej.

Jednym z najwybitniejszych europejskich neoscholastyków był ks. Marian Ignacy Morawski TJ (1845–1901), głośny filozof, a równocześnie znakomity teolog, profesor teologii dogmatycznej w latach 1887–1899. Najważniejszymi jego dziełami filozoficznymi pozostały: *Filozofia i jej zadania* (Lwów 1877; wyd. 3: Kraków 1899), *Celowość w naturze* (Kraków 1887; wyd. 6: Kraków 1928) oraz *Podstawy etyki i prawa* (Kraków 1891; wyd. 4: 1930). Z problematyką filozoficzną łączył zainteresowanie apologetyką, na terenie której osiągnął poziom europejski. Podstawę wyjątkowej jego pozycji w dziejach polskiej myśli apologetycznej stanowiło przede wszystkim oparcie się na klasycznym już wtedy trójczłonowym schemacie traktującym o religii, objawieniu chrześcijańskim i o Kościele katolickim. Uzasadnienie tej nauki po mistrzowsku przeprowadził w *Wieczorach nad Lemanem* („Przegląd Powszechny” 1893–1896). Dziełko to doczekało się 12 wydań w języku polskim i 14 w językach obcych. Ks. Ignacy Morawski, *polski Chateaubriand*, był uważany za twórcę nowego na ziemiach polskich rodzaju piśmiennictwa teologicznego zwanego literaturą światopoglądową.

Ks. Józef Krukowski (1828–1900) pozostawił podręcznik *Teologia pasterska katolicka dla użytku duchownych seminariów i pasterzów dusz* (Lwów 1874; wyd. 4: Kraków 1894), w którym zawarł wykład teologii pastoralnej ogólnej, homiletyki, katechetyki i liturgiki z szerokim uwzględnieniem sakramentu pokuty. Kompendium to u schyłku XIX stulecia było najbardziej rozpowszechnionym podręcznikiem pastoralnym w polskich seminariach duchownych we wszystkich trzech zaborach. Wielokrotnie wznawiane były jego podręczniki metodyczne do nauki religii.

Na polu teologii życia wewnętrznego szczególnie zasłużył się bł. Józef Sebastian Pelczar (1842–1924), późniejszy biskup przemyski obrządku łacińskiego. Przez przeszło pół wieku jego dzieło *Życie duchowne, czyli doskonałość chrześcijańska* (Przemyśl 1873; wyd. 8: 1924), oryginalna synteza skonstruowana w oparciu o klasyczną literaturę ascetyczną, było podręcznikiem wprowadzającym do zagadnień

życia wewnętrznego w seminariach duchownych i nowicjatach zakonnych. W oparciu o swoje wykłady prawa kanonicznego napisał obszernie dzieło *Prawo małżeńskie katolickie z uwzględnieniem prawa cywilnego obowiązującego w Austrii, w Prusach i w Królestwie Polskim* (Kraków 1882; wyd. 4: 1898). Był to pierwszy w języku polskim i jedyny w owych czasach obszerny podręcznik, a zarazem praktyczny poradnik w zakresie prawa małżeńskiego. Napisał pierwszy w języku polskim podręcznik *Medycyna pasterska czyli wiadomości potrzebne kapłanowi z zakresu higieny, fizjologii i patologii z dodatkiem niektórych kwestii teologicznych* (Lwów 1900; wyd. 3: 1908). Z dużym zainteresowaniem społecznym spotkało się jego dziełko *Masonerya, jej początki, organizacja, ceremoniał, zasady i działanie* (Przemyśl 1905; wyd. 4: Kraków 1914), pierwsze w piśmiennictwie polskim całościowe opracowanie wolnomularstwa światowego. Ks. Tadeusz Gromnicki (1851–1939) pozostawił po sobie cenne prace z dziedziny historii prawa kościelnego: *Synody prowincjalne oraz czynności niektórych funkcjonariuszów apostołskich w Polsce do roku 1357* (Kraków 1885) i *Świętopietrze w Polsce* (Kraków 1908). Ks. Władysław Chotkowski (1843–1926) napisał fundamentalne dla poznania dziejów Kościoła w zaborze austriackim dzieła: *Historia polityczna dawnych klasztorów pańskich w Galicji 1773–1848 na podstawie akt Cesarskiej Kancelarii Nadwornej* (Kraków 1905) i *Historia polityczna Kościoła w Galicji za rządów Marii Teresy 1772–1780* (Kraków 1909).

W nauczaniu uniwersyteckim nadal niezastąpioną rolę posiada seminarium naukowe, w którym w sposób najbardziej wyraźny uwytłaczają się formacyjna relacja mistrz – uczeń. Na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego, już w roku akad. 1882/1883, szczególnie ruchliwy na tym polu ówczesny dziekan fakultetu ks. Władysław Chotkowski wprowadził *disputatoria historica*. W roku 1884/1885 ks. Stefan Pawlicki CR zapoczątkował swoje ćwiczenia dialektyczne. W 1888 r. Ministerstwo Wyznań i Oświaty zatwierdziło prowizoryczne statuty seminariów: historii Kościoła i filozoficzno-scholastycznego. Były to pierwsze seminaria naukowe w fakultetach teologicznych monarchii austro-węgierskiej. Na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Wiedeńskiego seminaria powstały dopiero w roku 1899/1900. Przy innych katedrach fakultetu krakowskiego seminaria zaczęto otwierać dopiero w roku 1906/1907.

Znaczne ożywienie katolickiej myśli i pracy społecznej po ogłoszeniu w 1891 r. encykliki *Rerum novarum* papieża Leona XIII zainspirowało uniwersytety do wprowadzenia stałego kursu katolickiej nauki społecznej zwanej wówczas socjologią chrześcijańską lub chrześcijańskimi naukami społecznymi. W 1910 r. utworzono na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego pierwszą w monarchii katedrę chrześcijańskich nauk społecznych, którą objął ks. Kazimierz Zimmermann (1874–1925), doktor ekonomii politycznej uniwersytetu

w Monachium, znany w Wielkopolsce działacz społeczny. Ks. Franciszek Gołba (1862–1944) przetłumaczył, filologicznie objaśnił i wydał *Trzy aramejskie papiirusowe dokumenty z Elefantyny* (Kraków 1908) oraz opracował *Metrum w poezji hebrajskiej* (Kraków 1913).

Po odzyskaniu niepodległości zaistniało w Polsce wielkie zapotrzebowanie na wykładowców w nowo organizowanych uniwersytetach. Uniwersytet Jagielloński pospieszył im z wydatną pomocą personalną. W dzieło to włączył się także Wydział Teologiczny. W latach 1918–1939 nie było w Polsce ani jednego fakultetu teologicznego, w którym by nie działali pracownicy naukowcy związani *cum Alma Matre Jagellonica*, bądź przez habilitację bądź przez promocję doktorską.

Po okresie niewoli narodowej Kościół w Polsce odziedziczył dwa wydziały teologiczne utworzone jeszcze w czasach przedrozbiorowych: w Krakowie (1397) i we Lwowie (1661), podobne w swej strukturze do fakultetów austriackich i niemieckich. W odrodzonym państwie otworzono wydziały teologiczne w nowo powstałych uniwersytetach w Warszawie, Lublinie i w Wilnie. Nie miał go tylko Poznań. Fakultety w Warszawie i w Lublinie oparły swoją organizację na modelu uczelni rzymskich. Wydział Teologiczny wskrzeszonego Uniwersytetu Wileńskiego został dostosowany do struktury fakultetów: krakowskiego i lwowskiego. Polska w okresie międzywojennym posiadała więc pięć fakultetów teologii katolickiej. Wydziały teologiczne w Warszawie i Lublinie były dostępne jedynie dla absolwentów seminariów duchownych. Miały one na celu rozszerzenie i pogłębienie, w kierunku specjalizacji, odbytych już wcześniej studiów filozoficzno-teologicznych. Warunkiem zaś przyjęcia na wydziały teologiczne w Krakowie, Lwowie i Wilnie było posiadanie gimnazjalnego świadectwa dojrzałości. Studenci tych fakultetów byli równocześnie alumnami biskupich, a niekiedy także zakonnych seminariów duchownych. Po ukończeniu studiów otrzymywali absolutorium i przyjmowali święcenia kapłańskie. Zdolniejsi mogli osiągać stopnie akademickie. Z rokiem akad. 1919/1920 wprowadzono pięcioletnie studia teologiczne. Dotychczas studiowano cztery lata.

Metropolia krakowska była jedną z pięciu łacińskich prowincji kościelnych, na które został podzielony cały kraj na mocy konkordatu zawartego przez Stolicę Apostolską z Rzeczypospolitą Polską w 1925 r. Formalnej erekcji metropolii krakowskiej dokonał w owym roku papież Pius XI bullą *Vixdum Poloniae unitas*. W jej granicach znalazły się obok arcybiskupstwa krakowskiego diecezje: tarnowska i kielecka oraz nowo utworzone: częstochowska i śląska (katowicka). Nowo powstałe diecezje nie posiadały własnych seminariów duchownych. Nie dysponowały też odpowiednio przygotowaną kadrą nauczającą. W obrębie metropolii znajdował się wszakże Uniwersytet Jagielloński ze swoim Wydziałem Teologicznym, który już od roku akad. 1921/1922 był największym fakultetem teologicznym w Polsce. Swo-

isty klimat naukowo-kulturalny tej najstarszej w Polsce uczelni, wybitne osobowości w zespole nauczającym Wydziału Teologicznego, stwarzały szczególnie korzystne warunki do głębokiego i wszechstronnego wykształcenia duchowieństwa. Z tego względu biskupi częstochowski Teodor Kubina i śląski August Hlond, późniejszy prymas, zdecydowali się w 1926 r. na kształcenie swoich kleryków w Krakowie, gdzie obydwaj wybudowali seminaria duchowne dla swoich diecezji. Po utworzeniu w Krakowie seminariów duchownych diecezji częstochowskiej i śląskiej liczba studentów Wydziału znacznie wzrosła i wahała się pomiędzy 217 w roku akad. 1926/1927 a 397 w roku 1933/1934. Wydział krakowski pod względem liczby studiującej młodzieży był największy w Polsce. Studiowali również studenci polonijni ze Stanów Zjednoczonych, Niemiec, Rumunii i Czechosłowacji. Można było na Wydziale spotkać również Niemców, Słowaków, Ukraińców a nawet Francuzów.

W 1931 r. papież Pius XI ogłosił konstytucję apostolską *Deus scientiarum Dominus* o uniwersytetach i wydziałach studiów kościelnych w celu podniesienia i ujednoczenia szkolnictwa teologicznego w całym Kościele. Rozporządzenia wykonawcze Kongregacji Seminariorów i Studiów Uniwersyteckich do konstytucji domagały się wprowadzenia sześcioletnich studiów filozoficzno-teologicznych. Pierwsze dwa lata miały obejmować studium filozofii chrześcijańskiej, a cztery następne teologię. Na Wydziale krakowskim do tego wymogu dostosowano się na razie w ten sposób, że drugi rok studiów był równocześnie drugim dwuletniego kursu filozofii i pierwszym czteroletniego kursu teologii. Studia trwały nadal pięć lat. Prace nad przygotowaniem programu sześcioletnich studiów filozoficzno-teologicznych posuwały się bardzo powoli. Nie bez znaczenia był odczuwany niedostatek powołań kapłańskich.

W okresie międzywojennym nie tylko znakomite tradycje starego uniwersytetu, ale przede wszystkim wybitne osiągnięcia naukowo-badawcze profesorów szeroko rozślawiały nauczanie teologów krakowskich i przyciągały na studia młodzież z całego kraju, a nawet z zagranicy. Chlubą Uniwersytetu Jagiellońskiego, o utrwalonej od początku XX stulecia sławie naukowej, był ks. Jan Fijałek (1864–1936), najwybitniejszy historyk Kościoła w Polsce. Erudyta na miarę światową, który pod względem olbrzymiej wiedzy oraz głębi umysłu badawczego, nacechowanego zawsze krytycyzmem, mógł iść w zawody z najwybitniejszymi ówczesnymi uczonymi. Dzieła jego, mimo upływu sporego już czasu, nie straciły dotąd swej wartości, nie tylko ze względu na bogactwo treści ale także przyjętą w nich metodę pracy. Do najważniejszych należały: *Studia do dziejów Uniwersytetu Krakowskiego i jego Wydziału Teologicznego w XV wieku* (Kraków 1899), a szczególnie *Mistrz Jakub z Paradyża i Uniwersytet Krakowski w okresie soboru bazylejskiego* (t. 1–2, Kraków 1900). Położył duże

zasługi na polu edycji źródeł historycznych. Wydał *Statuty kapituły katedralnej wrocławskiej* (Kraków 1916) przygotowane przez ks. Stanisława Chodyńskiego, *Najstarsze statuty synodalne krakowskie biskupa Nankera z 2 października 1320 r.* (Kraków 1915), *Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej* (t. 1, z. 1, Kraków 1932, z. 2, Kraków 1939, wydany wraz z W. Semkowiczem) oraz *Zbiór dokumentów zakonu OO. Paulinów w Polsce*, z. 1, 1328–1464 (Kraków 1938). Wydawnictwa przezeń opracowane, odznaczające się niezwykłą precyzją, w niczym nie ustępowały najlepszym tego rodzaju edycjom zagranicznym. W latach 1918–1921 redagował czasopismo naukowe „Polonia Sacra” a gdy ono upadło, głównie z powodu trudności finansowych, wydawał „Nova Polonia Sacra” (1926–1928).

W latach międzywojennych Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jagiellońskiego cieszył się nadal wybitnymi osiągnięciami w zakresie filozofii chrześcijańskiej. Krakowska szkoła filozoficzna miała charakter głównie historyczny. Ks. Konstanty Michalski CM (1879–1947), chluba nauki polskiej okresu międzywojennego, był pierwszym uczonym polskim, który pracując nad wyjaśnieniem głównych prądów w filozofii późnego średniowiecza w Anglii i we Francji w XIV stuleciu, wniósł w tej dziedzinie trwałe i istotny dorobek w naukę europejską. Rozprawy miediewistyczne ks. K. Michalskiego: *Les courants philosophiques à Oxford et Paris pendant le XIV siècle; Le criticisme et la scepticisme dans la philosophie du XIVe siècle; Les courants critiques et sceptiques dans la philosophie du XIV siècle; La physique nouvelle et les differents courants philosophiques au XIVe siècle* („Bulletin International de l'Academie Polonaise des Sciences et des Lettres. Classe d'histoire et de philosophie” 1919, 1920; 1925, nr 1–10; 1927, nr 4–6); *Wpływ Oksfordu na filozofię Jana z Mirecourt* (seria II Rozpraw PAU, Wydział Historyczno-Filozoficzny, t. 38); *Odrodzenie nominalizmu w XIV wieku* („Kwartalnik Filozoficzny” 4:1926); *Le probleme de la volonte à Oxford et a Paris au XIVe siècle* (Studia Philosophica II, Leopoli 1937), uczyniły z niego jeden z wielkich autorytetów światowych w zakresie filozofii średniowiecznej, jednego z paru historyków, którzy zmienili pogląd na koleje myśli europejskiej.

Zainteresowania naukowe ks. Jana Salamuchy (1903–1944) skupiały się głównie wokół historii filozofii starożytnej i średniowiecznej, ze szczególnym uwzględnieniem logiki. W badaniach historycznych stosował ściśle metody logiki matematycznej. Wykazał sprzeczności w arystotelesowskiej teorii dedukcji (*Pojęcie dedukcji u Arystotelesa i św. Tomasza z Akwinu*, Warszawa 1930). Dowiódł, że Wilhelm Ockham był najwybitniejszym średniowiecznym znawcą logiki zdań (*Logika zdań u Wilhelma Ockhama*, „Przegląd Filozoficzny” 38:1935). Dowiódł autentyczności traktatu o tzw. insolubiliach (nierozwiązalnikach) w *Sumie logicznej Ockhama* (*Pojawienie się zagadnień antynomialnych na gruncie logiki średniowiecznej*, „Przegląd Filozoficzny”

40:1937). Sformalizował dowód na istnienie Boga z *Summy contra gentiles* i wykazał, że rozumowanie św. Tomasza wykroczyło poza ramy logiki Arystotelesa (*Dowód ex motu na istnienie Boga. Analiza logiczna argumentacji św. Tomasza z Akwinu*, „Collectanea Theologica” 15:1934). Była to pierwsza matematyczno-logiczna analiza dowodu istnienia Boga.

Na trwałe w dziejach polskiej teologii zapisał się ks. Maciej Sieniatycki (1869–1949) swoimi podręcznikami uniwersyteckimi: *Zarys dogmatyki katolickiej* (t. 1–4, Kraków 1928–1931; wyd. 2: 1933–1936) i *Apologetyka czyli dogmatyka fundamentalna* (Kraków 1932), w których ustalał współczesną polską terminologię w teologii dogmatycznej. Podręczniki te rychło przyjęły się prawie we wszystkich polskich zakładach teologicznych w kraju i za granicą.

Wysoką pozycję w biblistyce zdobył ks. Józef Archutowski (1879–1944) przez swoje podręczniki: *Wstęp szczegółowy do ksiąg świętych Starego Testamentu* (Kraków 1927) i *O natchnieniu Pisma Świętego* (Kraków 1930), które w niczym nie ustępowały uniwersyteckim podręcznikom zagranicznym. Największą jednak sławę uczonego biblisty osiągnął przez wysoko w kołach naukowych oceniany podręcznik: *Historia i krytyka tekstu hebrajskiego Starego Testamentu* (Kraków 1938). Był inicjatorem i uczestnikiem niemal wszystkich ogólnopolskich poczyznań biblijnych. W latach 1937–1938 redagował i wydawał „Przegląd Biblijny” na wzór francuskiej „Revue Biblique”

Ze źródłowych i niejednokrotnie pionierskich prac ks. Władysława Wichra (1888–1969): *Ks. Szymon Stanisław Makowski – moralista polski z XVII w.* (Kielce 1926) i *O. Marcina Śmigleckiego SJ „Traktat o lichwie i procentach” w świetle współczesnej i późniejszej nauki teologów* (Lwów 1936) nadal korzystają historycy teologii. Jednym z wybitniejszych polskich kanonistów tego okresu był ks. Jan Krzemieniecki (1887–1956), który zaznaczył się na polu wyjaśniania kanonicznej procedury administracyjnej (*Procedura administracyjna w Kodeksie Prawa Kanonicznego*, Kraków 1925; *Główne warunki ważności kanonicznego procesu administracyjnego*, Kraków 1930) i badań nad źródłami polskiego prawa kościelnego. Ks. Tadeusz Kruszyński (1884–1959), historyk sztuki kościelnej, wielce zasłużony w odnowieniu cynowych sarkofagów królewskich w podziemiach katedry wawelskiej, był wybitnym znawcą tkactwa zabytkowego polskiego i obcego. Profesor historii Kościoła bp Michał Godlewski (1872–1956) słynął ze swego talentu krasomówczego. Wykłady jego, wygłaszane pięknym językiem, zaprawiane subtelnym dowcipem, lekką ironią, często anegdotą cieszyły się niezwykłą popularnością. Był znawcą i wydawcą źródeł do dziejów Kościoła katolickiego w Rosji, wśród których zwracają uwagę dwa duże zbiory dokumentów *Monumenta Ecclesiastica Petropolitana*, (t. 1–5, Petersburg 1906–1913) i *Journal et correspondance de Stanislas Sistrzeńcewicz-Bohusz premier archevê-*

que métropolitain de toutes les Eglise catholique en Russie (t. 1–5, Petersburg 1913–1917 wspólnie z N. Kriksinem). Najważniejszymi dziełami ks. Tadeusza Glemmy (1895–1958), następcy ks. Jana Fijałka na katedrze historii Kościoła w Polsce, pozostały: *Stosunki kościelne w Toruniu w stuleciu XVI i XVII na tle dziejów kościelnych Prus Królewskich* (Toruń 1934) i *Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1795–1847* (Kraków 1949). Wyrazem uznania dla osiągnięć naukowych Wydziału Teologicznego było przyjęcie wielu spośród wymienionych jego profesorów (W. Chotkowski, J. Fijałek, T. Glemma, M. Godlewski, K. Michalski, S. Pawlicki) w poczet członków Akademii Umiejętności, od 1919 r. Polskiej Akademii Umiejętności skupiającej elitę intelektualną Narodu.

Kraków w okresie międzywojennym był znanym ośrodkiem polskiego ruchu odnowy liturgicznej, której prekursorem w tym środowisku był ks. Jan Korzonkiewicz (1877–1932), były profesor studium biblijnego Starego Testamentu. Pionierem zaś był jego uczeń ks. Michał Kordel (1892–1936), założyciel „Mysterium Christi”, pierwszego polskiego czasopisma poświęconego służbie Bożej, wychodzącego w Krakowie w latach 1929–1935 i będącego jakby organem ruchu liturgicznego w Polsce. Wydawane w tysiącach egzemplarzy, opracowane przezeń: *Mszał niedzielny i świąteczny*, (Kraków 1935) i *Mszał Rzymski w polskim przekładzie. Wydanie zupełne na wszystkie niedziele, święta i dni całego roku kościelnego* (Kraków 1936; wyd. 2 – 1939), w porównaniu do popularnych mszalików niemieckich, zyskały mu sławę polskiego [Anzelma] Schotta.

LATA CIERPIEŃ I ZMAGAŃ Z PRZEMOCĄ

Pomyślny rozwój fakultetu został dramatycznie przerwany tragicznym wrzeźniem 1939 r. i następującą po nim gehenną okupacji niemieckiej. W dniu 6 listopada 1939 w osławionej *Sonderaktion Krakau* podstępnie aresztowano 183 profesorów i wykładowców Uniwersytetu Jagiellońskiego. Wśród aresztowanych znalazło się dziesięciu profesorów i wykładowców Wydziału Teologicznego, stanowili oni 83% ogółu kadry fakultetu. Byli to księża: Józef Archutowski, biblista (Stary Testament); Antoni Bystrzonowski, pastoralista; Tadeusz Glemma, historyk; Józef Kaczmarczyk, biblista (Nowy Testament); Tadeusz Kruszyński, historyk sztuki; Jan Krzemieniecki, prawnik; Konstanty Michalski, filozof; Marian Michalski patrolog; Jan Salamucha, filozof, logik i Władysław Wicher, moralista. Gehenna obozowa profesorów Uniwersytetu pociągnęła za sobą śmierć wielu z nich. Nie doczekali uwolnienia z obozu w dniu 8 lutego 1940 r. na skutek starań wielu kół dyplomatycznych, uniwersytetów i akademii zagranicznych oraz poszczególnych autorytetów naukowych i Stolicy Apostol-

skiej. Zwolnieni zostali wówczas prawie wszyscy profesorowie Wydziału Teologicznego, z wyjątkiem M. Michalskiego i J. Salamuchy, którzy przewiezieni do obozu w Dachau koło Monachium cierpieli niemal rok dłużej. Zostali zwolnieni dopiero 4 stycznia 1941 r. W czasie wojny życie za Ojczyznę oddało czterech profesorów i wykładowców fakultetu.

Gmach seminarium archidiecezji krakowskiej został 8 listopada 1939 r. zajęty przez esesmańską straż zamkową. Abp Adam Stefan Sapieha czwarty i piąty rok studiów przeniósł do swego pałacu przy ul. Franciszkańskiej 3. Młodsze zaś roczniki znalazły pomieszczenie w Domu Katolickim (dziś gmach filharmonii). Wyrzuceni stamtąd 9 grudnia 1941 r. zostali zakwaterowani w pałacu arcybiskupim. Seminarium częstochowskie zostało 2 listopada 1939 r. wyrzucone z własnego gmachu przy ul. Bernardyńskiej 3, w którym ulokowało się gestapo. Przeniosło się do sąsiedniego klasztoru bernardynów i częściowo do seminarium arcybiskupiego. Później znalazło ono pomieszczenie kolejno w Katolickim Domu Akademickim przy placu Jabłonowskich 1, w klasztorze paulinów na Skałce i w sąsiednim klasztorze augustianów, a pod koniec wojny w klasztorze sióstr kanoniczek Ducha Św. de Saxia przy ul. Szpitalnej 12. Gmach seminarium śląskiego został zajęty przez komendaturę policji porządkowej (schupo). Alumni najstarszego czwartego kursu zostali wyświęceni na kapłanów w listopadzie i grudniu 1939 r. Klerycy zaś młodszych kursów i nowo przyjmowani musieli indywidualnie szukać możliwości dalszych studiów. Zaledwie kilku udało się podjąć studia w seminarium krakowskim i sandomierskim. Niejednokrotnie musieli się ukrywać aby uniknąć uwięzienia lub wcielenia do Wehrmachtu. Tajnymi studiami teologicznymi kierował ks. Tadeusz Glemma w ścisłym porozumieniu z arcybiskupem A. Sapięhą.

Po uwolnieniu Krakowa w dniach 18–19 stycznia 1945 r. spod okupacji niemieckiej Uniwersytet szybko wznowił swoją normalną działalność naukowo-dydaktyczną. Wydział Teologiczny, za zezwoleniem Ministerstwa Oświaty i Senatu Akademickiego, już 16 lutego uznał tajne studia teologiczne za studium uniwersyteckie niezbędne do uzyskania absolutorium i ubiegania się o dyplom magistra. Na te niezwykle trudne lata, znaczone cierpieniem i ofiarą życia, przypadła uniwersytecka *iter scholasticum* ks. Karola Wojtyły, późniejszego papieża Jana Pawła II, niekwestionowanego autorytetu moralnego dla wszystkich ludzi dobrej woli, wybitnego uczonego, teologa i filozofa, zapoczątkowana w październiku 1938 r. na Wydziale Filozoficznym (filologia polska), a później od 1942 r. kontynuowana na tajnym Wydziale Teologicznym.

Po wojnie Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jagiellońskiego, podobnie jak w 1939 r., posiadał 12 katedr: dwie katedry filozofii chrześcijańskiej; studium biblijnego Starego Testamentu; nauk biblijnych

Nowego Testamentu; teologii fundamentalnej; teologii dogmatycznej szczegółowej; historii dogmatów i patrologii; teologii moralnej; teologii pastoralnej; prawa kanonicznego oraz dwie katedry historii Kościoła. W tym okresie krakowski Wydział Teologiczny mógł także cieszyć się wybitnymi profesorami. Największą chlubą Uniwersytetu Jagiellońskiego pozostał ks. Karol Wojtyła, późniejszy papież Jan Paweł II, ostatni przed likwidacją Wydziału Teologicznego jego doktor habilitowany i wykładowca etyki społecznej. Szeroki rozgłos zyskał ks. Kazimierz Klósak (1911–1982) przez polemikę z materializmem dialektycznym i krytyczną ocenę poglądów Teilharda de Chardin. Głównie jednak koncentrował się na zagadnieniach: analizy dowodów na istnienie Boga, genezie i strukturze duszy ludzkiej, na problematyce możliwości i granic poznawczych nauk przyrodniczych. Ks. Ignacy Różycki (1911–1983), który teologię pojmował jako naukowy wykład tego, w co Kościół wierzy, swoje zainteresowania naukowe skupiał przede wszystkim na zagadnieniach metodologii teologii dogmatycznej. Wybitnym biblistą i orientalistą był ks. Aleksy Klawek (1890–1969), którego badania koncentrowały się głównie wokół problematyki Księgi Rodzaju i Psalmów. W 1948 r. założył dwumiesięcznik „Ruch Biblijny i Liturgiczny”. Po 1945 r. studiowali na Wydziale nie tylko alumni wymienionych seminariów diecezjalnych, ale przejściowo także z archidiecezji wrocławskiej i administracji apostolskiej Śląska Opolskiego. Na Wydziale można było spotkać również kleryków z różnych wspólnot zakonnych. Po otwarciu normalnych studiów w 1945 r. Wydział liczył zaledwie 114 studentów. W następnym roku akademickim (1945/1946) było ich już 207. Liczba ta wzrastała z roku na rok osiągając w roku 1950/1951 – 476 osób. W ostatnich trzech latach działalności fakultetu w strukturach Uniwersytetu Jagiellońskiego liczba studentów stopniowo się zmniejszała. W roku 1953/1954 Wydział liczył już tylko 343 studentów. Spadek liczby studiujących był niewątpliwie związany z restrykcyjną polityką władz państwowych względem fakultetu.

Zaprogramowana przez komunistyczne władze państwowe walka z Kościołem, ateizacja i laicyzacja życia społecznego nie tylko nie sprzyjały, ale wręcz uniemożliwiały normalny rozwój fakultetu. Bezskuteczne były starania o utworzenie katedr: pedagogiki chrześcijańskiej i katechetyki oraz historii literatury kaznodziejskiej. Ministerstwo Oświaty a następnie Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego zmniejszało wydatki na działalność dydaktyczną, z uporem odmawiało zatwierdzenia habilitacji i mianowania nowych profesorów. Nie pozwolono na wprowadzenie sześcioletniego kursu studiów. Podstawowy kurs studiów filozoficzno-teologicznych trwał pięć lat aż do 1961 r. Wydział czuł się zagrożony w swoim istnieniu. Widmo likwidacji fakultetu zarysowywało się coraz wyraźniej, aż wreszcie stało się faktem. Rada Ministrów Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej jednostronną

decyzją z 11 sierpnia 1954 r., bez porozumienia ze stroną kościelną, dokonała włączenia Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego wraz z Wydziałem Teologii Katolickiej Uniwersytetu Warszawskiego do nowo utworzonej przez rząd Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie. Wydział Teologiczny – dzieło św. Jadwigi Królowej, przez przeszło pięć i pół wieku działający w strukturach najstarszego w Polsce uniwersytetu został z niego wyrzucony.

W STRUKTURACH UCZELNI PAPIESKIEJ

Wydział Teologiczny w Krakowie jednak nie poddał się przemocy. Przetrwał jako samodzielny fakultet dzięki zdecydowanej postawie Stolicy Apostolskiej i biskupów krakowskich. Watykańska Kongregacja Seminariów i Studiów Uniwersyteckich dekretem z dnia 16 grudnia 1959 r. stwierdziła, że krakowski Wydział Teologiczny nadal *trwa pod kierownictwem jednej władzy kościelnej i na przyszłość ma się kształtować wedle praw ustanowionych przez Stolicę Apostolską*⁸ W 1974 r. fakultet działający w obrębie Metropolitalnego Seminarium Duchownego otrzymał tytuł „papiecki”

Przełomowym wydarzeniem w dziejach Wydziału było przekształcenie go w akademię z trzema wydziałami. W dniu 8 grudnia 1981 r. Ojciec Święty Jan Paweł II listem apostolskim „*motu proprio*” *Beata Hedvigis* powołał do życia Papieską Akademię Teologiczną w Krakowie, *przyznając jej prawa, honory, przywileje i obowiązki, jakie w całym katolickim świecie przysługują tego rodzaju uczelniom [...]. Akademia, składając się obecnie z trzech wydziałów kościelnych: świętej teologii, filozofii i historii Kościoła, winna rządzić się prawami akademickimi Kościoła*⁹. Dokument Papieża Jana Pawła II został wydany kilka dni przed ogłoszeniem stanu wojennego w Polsce (13 grudnia 1981). Ograniczone zostały kontakty Kościoła ze Stolicą Apostolską i wewnątrz kraju. Wiadomość o ustanowieniu Papieskiej Akademii Teologicznej dotarła do Krakowa dopiero na przełomie 1981/1982 r. Inauguracja pierwszego roku akademickiego Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie odbyła się w niedzielę 17 października 1982 r. w kościele św. Anny. Prasa nadała jej szeroki rozgłos, określając Akademię jako kontynuatorkę Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego, a zarazem nową wyższą uczelnię w Polsce. Środowisko naukowe Krakowa z uznaniem przyjęło ustanowienie nowej uczelni teologicznej. Wkrótce jednak władze pań-

⁸ Archiwum Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie, PWT 0110, Dekret Kongregacji i Studiów Uniwersyteckich, Rzym 16 XII 1959.

⁹ *Litterae apostolicae motu proprio „Beata Hedvigis” datae. Pontificia Academia Theologica Crecoviensis constituitur*, „Acta Apostolicae Sedis” 74:1982, p. 372.

stwowe przyjęły postawę zdecydowanie negatywną wobec nowej uczelni teologicznej. Problem uznania przez państwo Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie stał się przedmiotem rozmów pomiędzy przedstawicielami Kościoła w Polsce i Stolicy Apostolskiej a reprezentantami centralnych władz państwowych. Dopiero w 1989 r. Akademia została uznana przez władze Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.

Uczelnia swoją działalność dydaktyczno-naukową rozwija w trzech wydziałach: teologicznym, filozoficznym i historii Kościoła. W ramach Wydziału Teologicznego działa The Institute of Liturgy im. bł. Michała Giedroycia (od 1968 r.), Instytut Teologii Rodziny, Międzyzakonny Wyższy Instytut Katechetyczny (od 1970 r.), Sekcja Eklezjologiczno-Mariologiczna w Częstochowie, Studia: Proboszczowskie i Wikariuszowskie dla Kapłanów Absolwentów Wydziału Teologicznego, Teologii dla Sióstr Zakonnych, Teologii dla Świeckich oraz Kolegium Teologiczne kształcące kadry katechetów świeckich. Z Wydziałem Filozoficznym pozostaje związany Ośrodek Badań Interdyscyplinarnych. Bogactwa struktur Akademii dopełniają Międzywydziałowe: Instytuty: Bioetyki (od 1988 r.), Ekumenii i Dialogu (od 1993 r.), Międzywydziałowe Studia: Pedagogiki (od 1993), Języków Obcych (od 1989) oraz Podyplomowe: Dziennikarskie (od 1995) i Wychowania Prorodzinnego (od 1996). Papieska Akademia Teologiczna posiada własną bibliotekę, która stanowi zasadnicze zaplecze naukowo-badawcze Akademii. W skład biblioteki Akademii wchodzi biblioteki wydziałowe, instytutowe i biblioteki katedr.

Akademia zawarła liczne umowy o współpracę naukową („afiliacje”) z wyższymi seminariami duchownymi diecezjalnymi i zakonnymi. Do 1997 r. zawarto umowy o agregację z Instytutem Teologicznym w Tarnowie i Warmińskim Instytutem Teologicznym „Hosianum” w Olsztynie i dwadzieścia dwie umowy afiliacyjne. Dzięki umowom absolwenci tych instytucji mogą przede wszystkim uzyskiwać stopnie magistra teologii¹⁰

Krakowski Wydział Teologiczny od sześciuset lat wnosi swój wkład do skarbcza kultury polskiej. Ojciec Święty Jan Paweł II w kazaniu w katedrze wawelskiej w dniu 10 czerwca 1987 r. w czasie swojej III wizyty duszpasterskiej w Polsce wspominał *wielkie dzieło Jadwigi, którym jest uczelnia teologiczna – przez wiele wieków Wydział Teologiczny Uniwersytetu – w ostatnich czasach odbudowana jako Akademia Papieska. [...] Ta uczelnia świadczy o naszych dziejach, należy do*

¹⁰ Bardziej szczegółowe informacje o Papieskim Wydziale Teologicznym i Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie Czytelnik znajdzie w opracowaniach Adama Kubisia i Jana Szczurka opublikowanych w: *Wydział Teologiczny w Krakowie 1397–1997. Księga Jubileuszowa*, pod red. Stanisława Piecha, Kraków 1997, s. 215–248.

*dziedzictwa Kościoła i polskiej kultury*¹¹. Papieska Akademia Teologiczna w Krakowie odziedziczyła całą sześciowiekową tradycję Wydziału św. Jadwigi Królowej i poprzez swoich profesorów, wykładowców, absolwentów i studentów przenosi ją we współczesną posługę ewangelizacji narodów.

¹¹ Jan Paweł II, *Do końca ich umiłował*, s. 103.